

Siyasetin Gölgesinde Bilim

Makaleler ve Bildiriler

Coşkun SAN

Prof. Dr. Coşkun San

SIYASETİN GÖLGESİNDE BİLİM MAKALELER VE BİLDİRİLER

ISBN 978-605-318-784-4

DOI 10.14527/9786053187844

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2017, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti. ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayinevidir**. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye’de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindeks.net** tarafından yayınları taranmaktadır; indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000’in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşabilmektedir.

I. Baskı: Mart 2017, Ankara

Yayın-Proje: Pegem Akademi
Dizgi-Grafik Tasarım: Ayşe Nur Yıldırım
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grup Ciltevi A.Ş.
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 2284 Sokak No:105
Yenimahalle/ANKARA
(0312 394 55 91)

Yayıncı Sertifika No: 14749
Matbaa Sertifika No: 26687

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

NEDEN BU DERLEMeye GEREKSİNİM DUYDUM?

Ich bin was ich bin;
Nicht weniger durch Tadel,
Nicht mehr durch den Lob.^(x)
KANT

20.yy. başlarından bu yana toplumsal olgu ve olaylarda, teknolojik gelişmelerin tetiklediği hızlı değişim ve çeşitlenmelerin ortaya çıkmasıyla ansiklopedik yaklaşımların büyük ölçüde terk edildiği söylenebilir. Böylece, öncelikle doğa bilimlerinde bilgi üretimi ve buluşların, ancak tek tek ve derinlemesine yapılan inceleme ve araştırmalar aracılığıyla gerçekleştirilebileceği anlaşılmıştır. Benzer bir gereksinimin, ağırlıklı olarak 20.yy. ortalarından başlayarak toplumsal bilimlerde de doğduğu ileri sürülebilir. Özgün ya da en azından farklı denebilecek bir bilimsel katkının, bundan böyle seçilmiş, birbiriyle ilişkili az sayıda konunun irdelenmesiyle sağlanabileceği bir döneme girilmiştir. Daha açık bir deyişle, tezlerde ve makalelerde gerçekleşen monografik çalışmalar, bilgi üretiminin en verimli kaynakları haline dönüşmüştür.

Ne var ki genel okuyucu, kitabın saygınlığına ve gizli kutsallığına beslediği hayranlık duygusu nedeniyle olsa gerek, toplumsal bilim alanında binbir emek verilerek hazırlanmış makalelere pek iltifat etmemektedir. Bundan öte, akademik çalışmalar yapanların bile çoğunlukla kitapları, özellikle de Batı'da (son zamanlarda yalnızca A.B.D. de) yayınlanan kitapları ana kaynaklar olarak yeğledikleri görülmektedir. Oysa bir yazarın/araştırmacının en doğal ve masum beklentisi, okunmak ve eleştirilerek değerlendirilmektir. Böylece katkılar ve eksiklikler yalnızca yazar/araştırmacı tarafından değil, benzer alanlarla ilgilenenler açısından da zihin açıcı olur ve bilimsel niteliğin yükselmesini sağlar.

İşte bu nedenlerle, kimi makale ve bildirimlerimi derleyerek yayınlamaya karar verdim. Dış görünüşü kitap şeklinde olacağı için, umarım bu kez okunur ve değerlendirilirler.

Son olarak, tüm yoğunluk gerektiren görevlerine karşın, kitabın hazırlanması ve yayınlamasına omuz veren, ayrıca kimi düzeltmeleri bile gucunmadan yapan Prof. Dr. Ömer Adıgüzel ile Pegem Akademi çalışanlarına yürekten teşekkür ederim.

İZMİR, 2017

Coşkun San

(x) Ben ne isem oyum; Ne yerilmekle daha az, ne övülmekle daha çok.

İÇİNDEKİLER

Neden Bu Derlemeye Gereklinim Duydum?	iii
Yazarın Akademik Özgeçmişi: Türkiye’de Siyasetin Gölgesinde Sosyoloji Bilimi	vii

BÖLÜM 1

YÖNTEMBİLİM VE SOSYOLOJİ YAZILARI

Bilim - Yöntem İlişkisi	3
Karşılaştırma Yönteminde Zaman ve Mekan Boyutları	10
Toplumbilimsel Yöntem Açısından Durkheim ve Weber	16
Düşman İmgeleri ve Hoşgörü	36
Toplumsal Sınıflar ve Türkiye Gerçeği	59
Yabancılaştırma – Yabancılaşma	68
Kentlileşememenin Nedeni Olarak Yabancılaşma ve Anomi	75
Kültürler Arasılık ve Çok Kültürlülük Süreçlerine Kısa Bir Tarihsel Bakış	80
Toplumsal Değişim ile Yaratıcı Drama İlişkisi	84

BÖLÜM 2

İNSAN HAKLARI YAZILARI

Temel Hak ve Özgürlüklerde Çağdaş Gelişme Eğilimleri	91
İnsan Hakları Çerçevesinde Kimi Güncel Sorunlar	115
Sosyo-Politik Açıdan Baskıya Karşı Direnme	125
Örgün ve Yaygın Eğitim Açısından Sanat Özgürlüğü	142
Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversitede Özerklik ve Bilim Özgürlüğü	150
Demokratik Siyasal Kültür ve İnsan Hakları	156
Türkiye’de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları: Avrupa Birliği İle Bütünleşme Önündeki Tek Engel mi?	167
Çağcıl ve İnsancıl Bireyler Yetiştirmede Yaratıcı Drama'nın Önemi	187

BÖLÜM 3

SİYASAL BİLİM YAZILARI

Son Yıllarda Alman Üniversitelerinde Öğrenci Hareketleri	193
Gençlik ve Demokrasi Eğitimi.....	227
Toplumda Demokratikleştirme Alanları.....	234
Bir Toplumsal Süreç Olarak Laiklik.....	249
Anayasa Kültürü İle Hukuk ve Demokrasi Kültürü İlişkisi.....	253
Siyasal ve Medyatik Tüketim Nesnesi Olarak Soykırım.....	260
Küresel Kuşatma Altında Ulus-Devlet.....	267
Aldatmak-Aldanmak Bağlamında 3 Kasım 2002 Seçimleri	270
Yasallık ve Meşruluk Ölçütleri Açısından AKP.....	272

YAZARIN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ: TÜRKİYE'DE SİYASETİN GÖLGESİNDE SOSYOLOJİ BİLİMİ¹

Konu bir tür örnek olay yöntemiyle (case method) ele alınmaya ve bir bilim insanının yaklaşık 50 yıllık meslek deneyimleri çerçevesinde irdelenmeye çalışılacaktır. Çünkü söz konusu deneyimler ünük (biricik) değil, birçok öğretim üyesi açısından da *tipik* nitelik taşımaktadır.

Türk Toplumunun En Yaşamsal Sorunu Nedir?

Kuşkusuz bu soruya herkes farklı bir yanıt verebilir. Örnek olayımızın kişisine göreyse ülkemizin en yaşamsal sorunu, 200 yıldan uzun bir süredir uygulanmaya çalışılan modernleşme yani toplumu çağdaş bir yapıya kavuşturma çabasının bir türlü istenen ve beklenen sonuca ulaşamamış olmasıdır. Bu durumun görünürdeki nedeni, örnek alınan sosyo-kültürel modellerin öykünme aşamasından kendi kültürüne *uyarlama* ve böylece yeni bir *bireşime* erişme aşamasına bir türlü geçememesidir.

Söz konusu başarısızlığın asıl nedeni ise bilim ve sanat özgürlüğünün belli aralarla ve sürekli bir biçimde engellenmesi hatta ortadan kaldırılmasıdır. Kuşkusuz bilgi üretiminde *yeterli* desteğin verilmemesi de bu süreçte olumsuz bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Toplumbilime Giden Yolun Başında

Günümüzde tam yarım yüzyıl önce, Medeni Hukuk hocamız o davudi sesiy-le “nişanlanmak evlilik vaadiyle olur” dedi. Ankara Hukuk Fakültesi’ndeki öğre-nimime yeni başlamıştım ve bir anda aklım allak bullak oldu. Ne yani, diye dü-şündüm, nişanlanmak evlilik vaadiyle olmayacak da, başka bir amaca mı yönelik olacak? Sonra başka sorular üşüştü kafama. Bu eğer bizim hukukumuzda özgü bir kural ise, başka hukuk sistemlerinde durum nasıl? Söz konusu kural daha önceki dönemlerde de var mıydı? “Gelecekte nişanlılık kurumu” ortadan kalkabilir mi gibi daha birçok soru, pek doğaldır ki yanıtız kaldı.

---

1 İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü tarafından düzenlenen “Sosyo-
loji Günleri” kapsamında 6 Kasım 2007 tarihinde sunulan konferansın metnidir. Bu metin
Sosyoloji Dergisi, 3. Dizi, 17. Sayı, İstanbul 2008, s. 101-113'te yayımlanmıştır.

O yıllarda üniversite öğretim üyelerinin ve yardımcılarının öğrencilerle görüşme saatleri yoktu ve onlar genellikle mitolojik kahramanlar gibi kürsüye çıkar, derslerini verir sonra da salına salına derslikleri terk ederlerdi. Öğrenciler arasında bile bugüne oranla çok daha katı bir hiyerarşi vardı. Üst sınıflardaki, hele hele son sınıflardaki “ablalar ve ağabeyler” kendilerini şimdiden ünlü yargıç, savcı ya da avukatlar gibi görür, biz çaylaklarla alçakgönüllülükle konuşmaya pek yanaşmazlardı. Ancak kuşkusuz bu kurala ayırksı konumda olanlar da vardı. Bunlardan biri, sorularımı kendisine yöneltince, “ya üçüncü sınıfta Prof. Hamide Topçuoğlu’nun hukuk sosyolojisi derslerini bekleyeceksin, çünkü kitabını anlamak bir hayli zordur ya da Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü’ne dinleyici öğrenci olarak gireceksin” dedi. Sonradan doktora tezimi yöneten, bana bilim insanının sorumluluklarını ve bilim üretmeye çabalarken, her koşulda nesnel kalmayı öğreten değerli ve sevgili hocamın adını, böylece ilk kez duymuş oldum.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dekanlığına bir dilekçeyle başvurarak Felsefe Bölümü’ne dinleyici öğrenci olarak kayıt yaptırдыm. Ne var ki, asıl hedeflediğim toplumbilim öğrenmekti, oysa Felsefe Bölümü’nde sınırlı sayıda toplumbilim konuları yanında ağırlıklı olarak felsefe, ilim tarihi, psikoloji ve pedagoji dersleri yer almaktaydı. Öte yandan sosyoloji hocamız Tahir Çağatay’ın dersleri, sözgelimi Nusret Hızır’ın, Aydın Sayılı’nın ve Necati Akder’in dersleri denli renkli geçmekteydi. Gene de Felsefe Bölümündeki dinleyici öğrencilik dönemim bana, daha doğru ve sistemli *düşünmeyi*, bilimsel *kuşkuculuğu* ve bunun doğal sonucu olan *eleştirel duruşu* öğretti.

Bu kurumda ve içinde yaşadığım yıllarda (1957-1960 arası) başka şeyleri de öğrendim. Toplumbilimin neden Felsefe Bölümü’nün sanki önemsiz bir dersi derekesine düşürüldüğünü, üst sınıflardaki ağabeyler anlattılar. Böylece Türk üniversite tarihinin, aslında bir *siyasal müdahaleler* tarihi olduğunun bilincine vardım. Gerçekten de çağdaş anlamda Türk üniversitelerinin kuruluşunu sağlayan 1933 reformunun bile bir müdahale sonucunda gerçekleştirildiğini; 1947-1948 yıllarında DTCF’nde yürütülen kısımda, sonraları deneysel sosyal psikolojinin tartışmasız kurucularının başında yer alan Muzaffer Şerif Başoğlu’nun, siyaset sosyolojisi yaklaşımıyla Türk Devrimini en yetkin bir biçimde irdeleyen Niyazi Berkes’in ve Kemal Karpat gibi değerlerin Amerika’nın seçkin üniversiteleri Yale ve Harvard’a ve halk biliminin gelmiş geçmiş en büyük adı Pertev Naili Boratav’ın Fransa’ya kaptırıldığını² duydum. Gene aynı müdahale sonucunda *Toplumsal Yapı Araştırmaları* (1945) yapıtının yazarı Behice Boran’ın bilim dünyasından koparıldığı da yaygın olarak konuşuluyordu. Yaklaşık 9 yıl sonra (1957), bu kez Demokrat Parti

2 San, Coşkun: Bir Toplumsal Kurum Olan Üniversitede Özerklik ve Bilim Özgürlüğü, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt 48, Sayı 1-4, 1993, s. 152-153.

döneminde üniversite öğretim üyelerine “kara cübbeliler” iltifatının yapıldığına ve aralarında Ankara Mülkiye’den Turhan Feyzioğlu’nun da bulunduğu bir bölüm öğretim üyesinin Milli Eğitim Bakanlığı emrine alındığına bizzat tanık oldum. Başkaları ile birlikte en çok şaşırdığım olay ise, gençlik ve ordu el ele gerçekleştirildiği söylenen 27 Mayıs 1961 devriminden hemen sonra, bu ülkenin o güne dek yetiştirdiği en yetkin bilim insanlarının çoğunlukta bulunduğu, tam 147 kişinin üniversiteden uzaklaştırılmaları oldu.

DTCF Felsefe Bölümü’nün 1963-1964 ders yılındaki birinci sınıf programına gelince, kış ve yaz sömestirilerinde alınması zorunlu 14 ders ile seminerden, yalnızca 2 adedi sosyoloji ile ilgiliydi.³ “Toplumbilime Giriş” dersi ise büyük ölçüde Tönnies’in “Cemaat ve Cemiyet” yaklaşımı ekseninde veriliyordu. Daha ileriki yıllarda başka kişi ve okullara da yer verilmekle birlikte, o dönemin ODTÜ ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nin Sosyoloji bölümleri ile karşılaştırıldığında, yeterli bilgiyle donatılmış bir toplumbilimci yetiştirmede, ne yazık ki DTCF Felsefe Bölümü yetersiz kalıyordu.

Frankfurt Okulu ya da Eleştirel Okul Dönemi

1962 yılında babam bana yurt dışında doktora yapmamı önerdi. Almanca öğretim yapan Sankt Georg Avusturya Lisesi’nden mezun olduğumdan iyi derecede Almanca biliyordum ve doğal olarak doktora için Almanya’yı yeğledim. Ne var ki babam, “Deniz Ticaret Hukuku”nda doktora yapmamı salık veriyordu. Oysa hukuk fakültesindeki öğrenimim süresince özel hukuk alanına bir türlü ısınmamıştım. Yetkin bir hukukçu olmanın, özel hukuku iyi sindirmiş olmaktan geçtiğini biliyordum ama asıl ilgi alanım hukuk sosyolojisi idi. Ünlü Latin özdeyişine göre “nerede toplum varsa, orada hukuk da vardır” (ubi societas ibi ius) saptamasına tüm aklım ve yüreğimle katılıyorum, hatta özdeyişin tersinin de, yani “nerede hukuk varsa, orada toplum da vardır” deyişinin de doğru olduğu kanısını taşıyordum. Gerçekten de, var olduğundan bu yana toplu halde yaşayan insan türü, ancak akılcı yollardan bulduğu ve değişebilir nitelikteki hukuku oluşturduğu sürecin sonucunda *toplum* aşamasına ulaşabilmiştir. Öyleyse, hukuk ile toplum arasında *gerekirci* bir bağ bulunduğu asla gözden kaçırılmamalıdır diye düşünüyordum ve bugün de aynı kanıyı taşıyorum.

3 Söz konusu ders ve seminer programı şöyle oluşturulmuştu: Genel Psikoloji, Sosyolojiye Giriş, Genel Sosyoloji Semineri, Genel Felsefeye Giriş, Psikolojiye Giriş, Felsefe Tarihi, İlim Tarihi (Eski Çağda), Ortaçağ İslam Dünyasında İlim, Mantık, Pedagoji Tarihi, Pedagojiye Giriş, Büyük Psikoloji Teorileri, Genel Felsefe ve Metafizik Semineri, Felsefe Tarihi Semineri.

1962 yılında internet gibi yaşamı kolaylaştıran ve hızlandıran araçlar bulunmadığı için, önce Hamide Topçuoğlu'nun da hocası olan Ernst E. Hirsch'i Berlin'de ziyaret ettim. Kendisi beni "doktora kızımın doktora oğlu, benim doktora torunum olur" esprisiyle karşıladı ve istersem ticaret hukuku ya da hukuk sosyolojisinde seçeceğim bir konuda doktora tezimi yönetme sözü verdi. Hirsch gibi hem Almanya'da, hem Türkiye'de haklı bir ün yapmış ve Alman disiplinine sahip bir hocanın yanında doktora yapmak, kuşkusuz büyük bir şanstı. Ancak benim aklım Ankara'da yeterince öğrenemediğim toplumbilimdeydi. Berlin'den Köln kentine geçerek, kuramsal toplumbilim yanında alan araştırmaları da yaparak Almanya'da ampirik sosyolojiyi yeniden keşfeden Rene König ile görüştim. En son durağım ise Frankfurt oldu. Horkheimer ve Adorno gibi ünü tüm dünyaya yayılmış bilim insanlarının "Eleştirel Okulu" (*Kritische Schule*) yeniden canlandırdıklarını duyunca ve özellikle birkaç derslerine girince, tarihi bir fırsat yakaladığımı düşünerek Johann Wolfgang Goethe Üniversitesi'ne kaydımı yaptırdım. Horkheimer ve Adorno'nun tek tek ve birlikte düzenledikleri derslerle seminerlerin kimilerinin başlıkları şöyleydi: Materyalizmin Tarihi Üzerine, Ahlak Felsefesinin Sorunları, Felsefe Önsemineri, İlerlemişler İçin Felsefe Semineri, Toplumbilimin Temel Kavramları Dersi ve ayrıca Kurpratiği, Kitle İletişim Araçları Kurpratiği ve Aydınlanmanın Diyalektiği Semineri. Ayrıca V. Wiese'nin İktisat Sosyolojisi ve Salomon Delatour'un İhtilaller Üzerine adlı seminerine katıldım.

Bu noktada değerli hocam Hamide Topçuoğlu'nun bir sözüne gönderme yapmalıyım. Bir gün bir lisans seminerinde, "sosyal bilimlerden harika çocuk çıktığı görülmemiştir" demişti. Evet, sosyal bilimi öğrenme kesinlikle bir *biriktirme* etkinliğidir. Ne var ki, söz konusu biriktirme değişik konular arasındaki ilişki ve bağlantılar gerçekçi bir biçimde kurularak sindirilmediği takdirde, kişiye ve çevresine hiçbir yarar sağlayamaz.

Horkheimer ve Adorno'nun ortaklaşa yönettikleri ve ayrıca üzerine bir de yayın yaptıkları "Aydınlanmanın Diyalektiği" seminerine, zaman zaman Habermas da katılırdı. Toplam 20 şanslı ve ayrıcalıklı öğrenci, bu seminerde yoğun bir biçimde öğrendiklerine, belki de bir çok konuyu ele aldıkları birkaç yıllık bir öğrenim sürecinde bile ulaşamayabilirlerdi. Söz konusu doktora seminerinin düzeyi, 10 yılı yasaklı yaklaşık 40 yıllık akademik yaşamımda bir daha tanık olmadığım denli yüksekti. Asıl şaşılacak nokta, seçilmiş doktora öğrencilerinin seminere yaptıkları ve hocaları çokça keyiflendiren katkıların niteliğiydi. Bir gün bu seminerlerden birinde ağızdan "yapıcı eleştiri" gibi bir söz çıktı. Adorno'nun kızgın bakışları altında Horkheimer son derece sakin bir biçimde, yapıcı-yıkıcı kavram çiftinin bilimde yeri olmadığını, çünkü bunu kullananların aslında övgü ile yergiden söz ettiklerini, oysa zaten eleştirinin *nesnel* olması gerektiğini dile getirdi. Böylece nes-

nel yaklaşımın bilimsel çalışmanın her aşamasında, yöntem ile araştırma tekniklerini seçer ve tanımlarken, çözümlenmeler yaparken, kimi ilgili görüşleri değerlendiren ve özellikle de bireşime ulaştırırken, sürekli bir biçimde bilim insanına rehberlik etmesi gerektiğini öğrenmiş oldum. Demek ki, bilimsel eleştiriden söz edebilmek için *nesnel* olmak, başka bir deyişle, bilimsel gerekçelere dayalı gerçeklerden çıkararak eleştiri yapmak zorunludur. Salt eleştirel görünebilmek amacıyla, gerekçesiz ya da sözde gerekçelere dayanır gibi görünerek eleştirmek, kesinlikle bilimsel bir nitelik taşımaz.

Adorno'nun 80, Horkheimer'in ise 60 dolayında doktora tezi hazırlayan öğrencisi olduğunu, tezimi hemen yazsam bile birincisinin ancak yaklaşık 4 yıl, ikincisinin ise 3 yıl sonra doktoramı değerlendirebileceklerini duyunca, ülkeme dönmeye karar verdim.

Hacettepe ve A.Ü. Eğitim Fakültesi

Her ne kadar bilim insanı olma özlemim fakültenin 3. sınıfına kadar geri gidiyor olsa da, bu özlemimin kesinlik kazanması "Eleştirel Okul" döneminden sonra gerçekleşti. Ankara Hukuk Fakültesi'nde "Hukuk Sosyolojisi ve Tarihi" alanında doktora programına kayıt yaptırıldı. Bir yandan bir asistanlık kadrosunun açılmasını beklerken, öte yandan DTCF Felsefe Bölümü'ne de, bu kez asıl öğrenci olarak devam etmeye başladım. Bu arada, o tarihte Ankara Üniversitesi'ne iliştirilmiş ikinci tıp fakültesi olan Hacettepe Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi'nin açtığı felsefe ve sosyoloji asistanlığı sınavını kazandım. Böylece 1 Nisan 1964 tarihinde ciddi bir biçimde akademik dünyaya ilk adımımı atmış oluyordum. Ne ki, aynı üniversite çatısı altında bir fakültede öğrenci, bir diğerinde asistan olunamayacağı için, bir ihbar sonucunda DTCF Felsefe Bölümü öğrenciliğinden ayrılmak zorunda kaldım.

Herkes gibi ben de İhsan Doğramacı'nın bir süre sonra yeni bir üniversite oluşturacağını biliyordum. Gerçekten de 1967 yılında, daha önce Ankara Üniversitesi Rektörlüğüne de seçilmeyi başaran Doğramacı "Hacettepe Üniversitesi"ni kurdu. Ancak, gene 1965 yılında Ankara üniversitesi bünyesinde kadro yasağı olmayan bir "Eğitim Fakültesi" kurulmuş, Dekanlığına da hocam Topçuoğlu atanmıştı. Kurucu öğretim üyeleri arasında Hilmi Ziya Ülken, Suut Kemal Yetkin, Bülent Nuri Esen, Bedii Ziya Egemen gibi değerli hocaların bulunduğu yeni fakülte kadrosuzluk nedeniyle eleman sıkıntısı çekmekteydi. Hocam Topçuoğlu, ne yapmayı düşündüğümü sorunca, elbette yeni fakültenin, deyim yerindeyse ayak işlerini yapmaya gönüllü olarak talip oldum. Kadrom Hacettepe'de kalmak koşuluyla, yeni fakültenin tüm bürokratik işlerini, Topçuoğlu'nun gözetimi altında yürüt-

meye çalıştım. Üniversite giriş sınavını kazanan öğrencilerin kayıt işlemlerinden, diğer kurum ve kuruluşlarla yapılan yazışmalara, erkek öğrenciler için askerlik hizmetinden tecil belgelerine, fakülte gereksinimleri için Rektörlükçe verilen avansların demirbaş alımları için harcanmasına ve tüm bu işlemlerin kayıtlarının tutulmasına dek bir çok rutin fakülte işini görmeye çalıştım. En çok zorlandığım konu, Fakülte A.Ü. Cebeci kampüsündeki İlahiyat Fakültesi içinde büyücek bir salondan ibaret olduğu için, arkasında ürkek öğrencilerle gelen hocalara, İlahiyat, Hukuk ya da Siyasal Bilgiler Fakültelerinden birinde, bir boş derslik bulabilmektir. Her ne kadar, derslikleri karşılıklı görüşmeler ve ricalar sonunda haftalık olarak saptıyorsam da, kimi zaman bu derslikler ait oldukları fakültelerin kendi hocalarınca işgal ediliyordu. Öte yandan Eğitim Fakültesi'ndeki sosyoloji asistanlığım sürüyor, ayrıca Bülent Nuri Esen'in İnsan Hakları dersi, hocanın aniden ortaya çıkan mazereti nedeniyle boş kalınca, benim derse girmem gerekiyordu.

Yıllar sonra geriye baktığımda, kimi aksaklıklara karşın tüm bu işlerin altından nasıl kalkabildiğime şaşırıyorum. Ancak 1965 yılından fakültenin kadro yasaasının çıktığı 1967 yılına dek geçen yaklaşık 2,5 yıl içinde, tüm yorgunluğuma değecek ölçüde yaşam deneyimi kazandığımı, ülkemizin yüksek öğrenim gerçekliğini, doğrudan içinde yaşayarak öğrendiğimi görüyorum. 1967 yılından sonra açılan asistanlık sınavlarını sırasıyla Mahmut Tezcan ve Mine Tan kazandılar. Her iki meslektaşım da, yalnızca eğitim sosyolojisi alanında değil, toplumbilimin diğer alanlarında da değerli çalışmalar gerçekleştirdiler. Mahmut Tezcan'ın iğneyle kuyu kazarcasına gazete ve dergilerden yararlanarak, yıllarca başvurduğumuz *Sosyoloji Bibliyografyası*'nı nasıl bir titizlikle hazırladığını hala unutmam.

1967 yılında doktora yeterlik sınavını vererek tez aşamasına geçmiştim. Tez konusu seçmenin ne denli zor bir uğraş olduğunu ilk kez bu sırada anladım. Hocam önceleri tez seçiminde beni özgür bıraktı, ancak ne denli umutsuz bir duruma düşüğümü görünce, bana birkaç öneride bulundu. Bu öneriler arasında Max Weber'i seçtim ve böylece "Max Weber'de Hukukun ve Meşru Otoritenin Sosyolojik Analizi" adlı doktora tezimi yazmaya başladım. Tezime adını bile kendim koyamadım ve hocamın "isim analığını" büyük bir minnetle kabul ettim.

Bu aşamadan çıkardığım ders (ki sonradan kendi doktora öğrencilerime de uyguladım), doktor adayının olabildiğince özgür bırakılması, tez yöneticisinin asla tez diktecisi konumuna düşmemesi, ancak tezi bölüm bölüm izlemesi ve gerekçeli eleştirilerini mutlaka yapması şeklinde oldu. Oysa akademik yaşamım boyunca, yönettikleri tezi hiç okumadan doktora savunmasına gelen tez yöneticilerine ya da neredeyse adaya dikte ettirecek denli tezi etkileyen meslektaşlarıma rastladım.

Avrupa ve Amerika'da başlayan öğrenci hareketleri⁴ yavaş yavaş ülkemizi de etkisi altına almaya başlamıştı. Boykotlar, işgaller, patlatılan ses bombaları ve öğrencilerle güvenlik güçleri, ayrıca öğrencilerle öğrenciler arasındaki çatışmalar, yaklaşık 1967 yılında baş göstermişti. Kuşkusuz uygar dünyada olduğu gibi, ülkemizde de öğrenciler son derece haklı ve meşru isteklerde bulunuyor ve yüksek öğretimin yenileştirilmesini istiyorlardı. Ne var ki, bir süre sonra reform istekleri arka planda kaldı ve öğrenciler arasındaki siyasal ayrışma temelli çatışmalar ölümlere bile neden olmaya başladı. Siyasal iktidar Amerika ile Avrupadaki gelişmelerden, oralarda üniversitenin çağdaştırılması için atılan adımlardan ve alınan insancıl önlemlerden ders çıkaracak yerde, baskıcı yöntemlere başvurarak (iti ite kırdırma politikası), olayların tümüyle denetimden çıkmasına katkıda bulundu. Oysa kriz yönetimini beceremeyen iktidarların başına nelerin geleceği, yaklaşık 11 yıl önceki deneyimden çıkarılabilmeliydi.

1970 yılında doktora tezimi başarıyla savundum ve en sonunda bilimsel kariyerin ilk ve en önemli aşamasını geçerek, doktor unvanını kazandım. Bu arada 12 Mart'ın ayak sesleri açık seçik duyulmaya başlamıştı. Hocama ve ayrıca birçok başka kişiye danışarak, darbeye bir süre kala Hacettepe Üniversitesi'ndeki görevimden ayrıldım. Gerçekten de 12 Mart 1971 darbesi, Hacettepe Sosyoloji Bölümü'nü hallaç pamuğu gibi attı. Anımsayabildiğim kadarıyla Birsen Gökçe ile Emre Kongar Hemşirelik Yüksek Okulu'na sürüldüler. Gene anımsayabildiğim kadarıyla Ahmet Taner Kışlalı, Oya Sencer ve Yılmaz Esmer'in işine son verildi.⁵

Aynı şekilde, Mübeccel Kıray hocamızın önderliğinde önemli gelişmeler kaydeden ODTÜ Sosyoloji Bölümü de haşin bir kıyıma uğradı. Doğallıkla Siyasal Bilgiler Fakültesi başta olmak üzere, başka üniversite ve fakültelerde de yıkım yaşandı, Mümtaz Soysal gibi kimi değerli öğretim üyeleri hapse atıldı, işkencelere uğratıldı. Ve hepsinden acısı, *yönetsel özerklik* ortadan kaldırılıncasına kısıtlandı. Oysa bilimsel üretim ve öğretim için bilim ve sanat özgürlüğü yaşamsal bir önem taşır. Bu özgürlüğün uygulamaya aktarılması ise, ancak ve yalnızca yönetsel özerklik güvencesinde olanaklıdır.

Bir tam yıl akademik yaşamdan ayrı kaldığım bu dönemde çeviri işleri ve avukatlık yaparak geçinmeye çalıştım. Almanya'nın Hohenheim Üniversitesi'nden Ulrich Planck'ın Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde verdiği Köy Sosyolojisi derslerini simultane olarak Türkçe'ye çevirdim.

4 Eğitim Fakültesinin düzenlediği ilk geniş kapsamlı Sempozyum'un adı "1968 Yılı Öğrenci Hareketleri: Dünyada ve Türkiye'de" idi. Bu sempozyuma sunulan bildirimler, daha sonra Fakülte yayınları arasında yer aldı (Ankara1969).

5 Kendileriyle ya da yakınlarıyla iletişim kurmadığım için, bu bilgilerde kimi ufak tefek yanlışlar olabilir. Durum böyleyse herkesten özür dilerim.

Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi

Tüm hırçınlığına karşın 12 Mart düzeni açık bir meslek yasağı getirmediği için, özellikle kıyımdan önce üniversiteden ayrılanlara, yeni akademik kadrolara başvuru olanağı ortadan kaldırılmamıştı. Bir gazete ilanından A.İ.T.İ.A.'ne anayasa hukuku asistanı alınacağını duyunca, sınavı başararak burada göreve başladım. Akademiye Onur Kumbaracıbaşı, Aydın Güven Gürkan, Erzan Erzurumluoğlu, Haluk Anıl gibi yaklaşık benim yaşlarımda genç meslektaşlarımla tanıştım. Kısa bir süre sonra, hepimizin ve bize katılan diğer genç meslektaşlarımızın Akademi'de köklü kimi yenileşmelerin yapılması gerektiğine inandıkları ortaya çıktı. Tek endişemiz, bizden bir kuşak önceki hocalarımızın olumsuz tavır takınmaları olasılığıydı. Oysa kürsüler kesinlikle kaldırılmalı, bölümler kurulmalı, gerçek sömestir sistemi getirilmeli, seçimlik derslerin, seminerlerin ve kur pratiklerin sayısı artırılmalı, öğretim üyelerinin verdikleri derslerin içerikleri akademik sırdan çıkarılmalı, birbiriyle kesişen konularda ders veren öğretim üyelerinin aynı konuların tekrar tekrar anlatılmaması için, programlarını gözden geçirmeleri sağlanmalı, güncel olgu ve olaylara da öğretimde yer verilmeli, ders içerikleri her akademik yılın başında özetlenerek yayınlanmalı ve öğrencilere haftalık görüşme saatleri konmalıydı.

Bu düşüncelerimizi çekine çekine Akademi Başkanı Hamza Eroğlu'na, Adil İzveren'e ve kimi diğer öğretim üyelerine açtığımızda, hiç beklemediğimiz bir destekle karşılaştık. Hamza Eroğlu'nun "sizi desteklerim ama beni ikna edeceksiniz" deyişini unutamam. Sonraları kimi fikir ayrılıklarımız oldu, ancak onun bu tutumu örnek bir davranıştı. Kuşkusuz gerçekleşmesini istediğimiz yenileştirmelerin bir bölümü yasa değişikliğine bağlıydı. O nedenle önerim üzerine *sosyoloji* önceleri, bir bölüm olarak değil, kürsü olarak kuruldu. Sonradan "Toplum ve Davranış Bilimleri" adını alan bölümde zaman içinde Barlas Tolan, Kadir Cangızbay, Ferhunde Özbay, Galip İsen ve ayrıca genç asistan arkadaşlarımızla "toplumu tüm yönleriyle" ele alacak program ve kadrolar oluşturmaya çalıştık. Tüm kararlarımızı, yasal açıdan oy kullanma hakkı bulunmayan meslektaşlarımızı da oy hakkıyla sürece katarak aldık. Alan araştırmalarıyla ilgili alt yapıyı sağlamlaştırmak, projeler hazırlamak ve yürütmek ereğiyle, bir de "Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü" (sonradan Merkezi) kurduk. Hedefimiz, üniversiteye dönüşeceği belirginleşen akademiye, kendi lisans öğrencilerini de yetiştiren bir bölümün temellerini atmaktı.

1977 yılından başlayarak öğrenci çatışmaları yeniden hız kazandı. Bu kez somut iyileştirme istekleri de pek ortada görünmüyor, olaylar daha çok sağ-sol örtülü savaşı biçiminde geliyordu. 17 Ekim 1977 akşamında Erzan Erzurumluoğlu ile benim evimin kapısına dinamit kondu ve benimki patladı. Büyük bir

şans eseri eşim İnci San, kızımızla birlikte bilimsel araştırma amacıyla yurtdışında bulunuyordu ve bende o saatlerde evde değildim. Uzman polisler, dairenin belli yerlerinde olmam durumunda ölebileceğimi ya da ağır derecede yaralanabileceğimi söylediler. Böylece terör, sokaklardan üniversitelere ulaşmıştı. 1978 başlarında Bedrettin Cömert Ankara'da otomobilinde, hepimizin sonsuz saygı duyduğu, hiçbir aşırılığı olmayan değerli Cavit Orhan Tütengil hocamız, otobüs beklerken katledildiler. Siyasal cinnet, hem gençleri hem de çeşitli kurum ve kuruluşlarda görev yapan ve çoğunluğu bu ülkenin yüz akı olan değerli insanların yaşamına ya da beden tamlığına kastetmeye başladı.

Bu dönemde de siyasal iktidarı oluşturanlar, sanki 10 yıl kadar önce başka bir gezegende yaşıyorlarmışçasına yan tutarak (bana sağcılar cinayet işliyor dedirtemezsiniz), beceriksizliklerini doruk noktasına ulaştırarak, etkili önlemler alacakları yerde, günü kurtarmaya bakarak 12 Eylül 1980 darbesine davetiye çıkardılar.

Birçoğumuzun tanık olduğu, bir kısmımızın da okuyarak öğrendiği gibi 12 Eylül darbesi tüm demokratik oluşumları, siyasal partileri, sendikaları, birçok derneği ve özellikle üniversiteleri, sözün gerçek anlamında bir silindir (ya da tank) gibi ezdi geçti. Binlerce, onbinlerce insan işinden edildi, hapse atıldı, insanlık dışı işkencelere uğratıldı, mahkûm edildi. Bunlardan kimileri "beslenmemek" gerekçesiyle asıldı. Ve İhsan Doğramacı'nın mimarlığında çıkarılan Yüksek Öğretim Yasası ve onun oluşturduğu Yüksek Öğretim Kurulu, akademik yaşamın üstüne tam bir karabasan gibi çöktü. 1402 sayılı yasa bahane edilerek, yüzlerce eğitim elemanının işine son verildi. En özerk üniversitelerin şimdi Türkiye'de bulunduğunu ileri süren İhsan Doğramacı'nın bu sarkastik söylemlerine karşın, özerklik tümüyle ortadan kaldırıldı. Üniversitelerin iç yapısı, söz gelimi fakülte, bölüm ve anabilim dalları tek tipleştirildi. Gene tüm eğitim ve öğretim programları YÖK tarafından belirlendi. Hatta her konunun öğretimi için, ortaöğretim kurumlarında olduğu gibi tek tip ders kitabı yazımı gündeme getirildiyse de, totaliter ülkelerde bile pek görülmeyen bu işgüzarlıktan son anda vazgeçildi.

Böylece Türkiye'de yüksek öğretim kurumları, 1981-1989 arasında saltık bir baskı ve çok sıkı bir keyfi denetim altına alındılar. Üniversitelerden ayrılan ya da atılan bilim insanları bilim ve sanat özgürlüğü, anayasadaki emredici hükme karşın askıya alındığı için, bilgi üretmede çok ciddi tehditlerle karşı karşıya kaldılar. İsmail Beşikçi yapıtları nedeniyle uzun yıllar hapsedildi. Bu ve yapıtları ceza takibine uğrayan diğer bilim insanlarının seçtikleri konular, yöntemleri ve vardıkları sonuçlar hiç kuşku yok ki, nesnel ölçütlerle eleştirilebilir. Ancak bu kişilerin, bilim ve sanat özgürlüğünden yoksun bırakılmış olmaları, asla onaylanamaz.

Berlin-Ankara-Konya-Ankara

Bu arada kendimden söz etmek gerekirse, 1973'te doçent oldum ve 1982 yılında profesörlüğe yükseltildim. Ne var ki, Yüksek Öğretim Yasası'nın çıkmış olması nedeniyle, birçok diğer meslektaşım gibi benim de kadroya atanmam durduruldu. Gazi Üniversitesi'ne dönüştürülen kurumumda çok sayıda genç meslektaşımızın işine son verilince, 10 öğretim üyesi arkadaşımınla birlikte görevimden ayrıldım. Kendimize, 1402'lik meslektaşlarımıza hüznü bir gönderme yaparak 1401'likler dedik.

Bu dönemde gerek bizlere gerekse 1402 sayılı yasayla işlerine son verilenlere *meslek yasağı* getirildiğine tanık olduk. Söz konusu meslek yasağı 1402 sayılı yasayla işlerine son verilenler için yasa gereğiydi. Açıkçası insanlar medeni ölüme (mort civile), daha gerçekçi bir deyişle, medeniyet dışı bir ölüme mahkûm ediliyorlardı. Benim gibi kendi isteğiyle ayrılanlar ise, zaman içinde başka bir üniversitede ilan edilen kadrolara başvurduklarında, atama komisyonlarının olumlu raporlarına karşın, Doğramacı sultanındaki Yüksek Öğretim Kurulu'nun "atanması uygun görülmemiştir" damgasıyla meslek yasağına uğrattılıyorlardı.⁶ Daha da vahimi iş başvurularımız diğer resmi kurumlarca da geri çevriliyordu. Hatta devletle iyi ilişkiler içinde olmak zorundaki özel sektör kuruluşlarında bile iş bulamaz olmuştuk. Bunun üzerine iyi dil bilen bir kısmımız yurt dışı öğretim kurumlarına gitmek zorunda kaldı. Bu duruma verilecek ad, sanırım "beyin göçü" değil, *beyin ihracı* ya da *beyin israfi* olmak zorundadır.

İşte Berlin Hür Üniversitesi Siyasal Bilimler Bölümü'ndeki konuk profesörlük deneyimim böyle başladı. 1986-87 ders yılında adı geçen üniversitede kuramsal dersler, seminerler ve kurpratikleri verdim. Hayretle ve esfle gerek öğretim üyesi, gerekse öğrenci kalitesinin 1962-1963 Frankfurt Okulu'ndakine hiç benzemediğini gördüm.

1989 yılından başlayarak Ankara Üniversitesi'nin Basın Yayın Yüksekokulu'nda Ahmet Taner Kışlalı'nın girişimi sonucunda saat ücretiyle ders vermeme bu kez YÖK ses çıkarmadı. 1991 yılında Gazi üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ndeki öğretim üyeliği görevine geri döndüm ve yaklaşık 4 ay sonra Yüksek Öğretim Kurulu tarafından, Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku profesörlüğüne isteğim dışında atandım. Uzun bir uğraştan sonra, İlber Ortaylı ve

6 1982 yılında Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ndeki görevimden ayrıldıktan sonra, Selçuk Üniversitesi'nde açılan bir kadroya başvurmuştum. YÖK alışıldık biçimde "geri dönmesi uygun görülmemiştir" diye karar verince, Danıştay'da iptal davası açtım ve davayı kazandım. Ancak Danıştay kararı YÖK tarafından uygulanmayınca, YÖK başkanı İhsan Doğramacı aleyhine Ankara 9. Asliye Hukuk Mahkemesinde tazminat davası açtım ve yalnızca Berlin'de değil, Ankara'da da yargıçlar olduğu için Doğramacı'yı görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle tazminata mahkûm ettirdim.

Necdet Serin'in desteğiyle 1992 yılında naklen A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü sosyoloji profesörlüğüne geçtim. Ve başkaca bir kıyım ya da sürgünle karşılaşmaksızın 2003 yılında buradan emekli oldum. Bu duruma ne denli "mutlu son" denebilir, bilemiyorum.

Sosyoloji ve Diğer Sosyal Bilimlere Neler Oldu?

Yaklaşık 40 yıllık akademik kariyerimin gene yaklaşık 10 yılını meslek yasağı, geri kalanının önemli bir bölümünü ise örtülü ve açık baskılar altında geçiren bir öğretim üyesinin yaşadıklarını, yukarıda da değindiğim gibi örnek olay yöntemiyle değerlendirmek olanaklıdır. Çünkü tüm bu yaşananlar ünik (biricik) değil, birçok başka öğretim üyesi için de *tipik* nitelik taşımaktadır. Burada hemen teslim etmem gerekir ki, hiç olmazsa ben beden tamlığımı koruyarak yaşayabildim ve öldürülmekten ya da sakat kalmaktan kurtulabildim.

Yalnızca kısa sürelerle (1963-1971 ve kısmen 1992 sonrası) bilim ve sanat özgürlüğünün o da belli sınırlar içinde varolabildiği, 1981 yılından sonra söz konusu özgürlüğün en önemli güvencesi olan "yönetmelik özerkliği" tümüyle kaldırıldığı bir ortamda, bilimsel bilginin üretilebilmesi hemen hemen olanaksızdı. Oysa toplumbilim Amerika ve İngiltere'den sonra Fransa ile Almanya'dan önce, felsefenin ya da ekonomi politişin sultasından kurtarılarak, 1915 yılında Dar-ül Fünun içinde, bağımsız bir kürsü şeklinde Ziya Gökalp tarafından kurulmuştu. Gustave Le Bon'un sonradan ünlü olan *Kitlelerin Ruhunu* adlı yapıtı, söz gelimi gene Almanca'ya çevrilmeden önce, Türkçe'ye çevrilmişti. Kendisi de bir müdahale olan 1933 üniversite reformundan sonra, Nazi zulmünden kaçan ve çoğunluğu kendi alanlarında uluslararası üne sahip bulunan bilim insanları, İstanbul Üniversitesi ile İstanbul Teknik Üniversitesi'ni yenileştirmişler ve Ankara Üniversitesi'nin çekirdeğini oluşturan yüksekokul ve fakültelerin kuruluşlarına küçümsenemeyecek katkılar yapmışlardı. Söz konusu bilim insanlarının belki de en büyük katkıları, kendilerinden sonraki akademik kuşağı, Alman biliminin yüksek niteliklerinden ödün vermeksizin yetiştirmeleri, ayrıca ders kitapları, sistematik eserler ve makaleler yayınlamalarıydı. Benim kuşağım Hirsch'in deyişle, Alman bilim insanlarının manevi torunları gibi yetiştirildi. Görüldüğü gibi çağdaş Türk üniversiteleri, aslında oldukça elverişli bir ortamda gelişme olanağı yakalamış bulunuyorlardı. Ne yazık ki, 1947-1948 ve 1957 yıllarında sözde sivil siyasal iktidarların, 1971'de örtük askeri darbenin güdümünde gene sözde sivil iktidarın 1961 ile 1981'de ise askeri darbelerin müdahaleleri, kıyımları ve yasakları, ayrıca sokak terörünün katliamları sonucunda, Türkiye'de *sosyoloji* ve diğer sosyal bilimlere sürekli *darbe* yediler.

Oysa sanat gibi bilimin de yeşerebilmesi için, her şeyden önce bilim ve sanat özgürlüğünün tam anlamıyla gerçekleştiği ve yönetsel özerklik güvencesine kavuşturulduğu, siyasal iktidar ile sokak baskısının ortadan kaldırıldığı bir ortam gereklidir. Dünyanın gelişmiş tüm üniversitelerinde, bilim bir tür usta-çırak ilişkisiyle tohumlanır ve çeşitli ekollerin verimliliğiyle çiçek açar. Ancak ülkemizde hem ustalar hem de çıraklar sık sık kıyım uğratılmışlar, mesleklerinden koparılmışlar, geri dönseler bile eski bilimsel ivmeyi kolay kolay yakalayamamışlardır. Kuşkusuz bu genel tablonun içinde ayrıksı olarak kendini koruyabilmiş olanlar vardır ama onlarda farklı görüşlerden yoksun kaldıkları için istenen ölçüde gelişmemişlerdir. Günümüz AKP iktidarının da üniversitelere müdahale açısından, daha önceki siyasal iktidarları bile aratır bir aşamaya doğru hızla yol aldığını, şimdilik YÖK kararlarını YÖK yanlısı yapmış olmasından çıkarmak olanaklıdır.

Özetlenecek olursa, Türk sosyolojisi ve sosyal bilimleri siyasal müdahaleler nedeniyle çizgisel gelişimden yoksun kalmıştır. Kadroları kıyım uğramış, böylece ekollerin oluşabilmesi de engellenmiştir. Oysa bilimde ve onu besleyecek bilim kültürünün gelişiminde *süreklilik* son derece önemlidir.

Öte yandan yukarda da değinildiği gibi her kültür aktarımı yapılan ülkede, başlangıçta örnek ülkelerden alınan bilgi, yöntem ve sistemlere öykünülmesi doğaldır. Doğal olmayan bilim ve teknolojiye, toplumun gereksinimlerine yanıt verebilecek, o ülkenin gerçeklerine daha iyi uyabilecek yöntem ve tekniklerin bulunamaması, kişilerin kendilerini aktarmanın rahatlığına kaptırmasıdır. Özellikle son yıllarda ayyuka çıkan ve üniversitelerle YÖK tarafından etkili bir biçimde denetlen(e)meyen intihaller, yani yurt içinden ve dışından bilim hırsızlıkları, ülkemizin yüz karalarıdır. En sonunda küreselleştirme dalgalarının eğitim, bilim, sanat ve kültürü tehlikeli bir biçimde *ticarileştirmeye* başladığı asla unutulmamalıdır.

Bugün ülkemizde, genelde sosyal bilimlerde özelde sosyolojide çok sayıda yayın bulunmaktadır. Gene sosyoloji eğitimi veren birimlerin sayısı da hızla çoğalmıştır. Ancak bu nicel artışların ne ölçüde nitelikli oldukları üzerinde de, derin derin düşünmek gerekir.

1. BÖLÜM

YÖNTEMBİLİM VE SOSYOLOJİ YAZILARI

BİLİM - YÖNTEM İLİŞKİSİ¹

“Bilim yöntemdir” diyor Doğan Ergun *Yöntemi Bulmak* adlı kitabında. Bununla söylemek istediği şu: Bilim ile yöntem arasında gerekirci bir bağ, determinist bir bağ vardır, bu ikisinin birbirinden ayrı düşünülmesi mümkün değildir.

Daha önceki meslektaşlarım bilimin gelişimi, bilimin felsefi temelleri üzerinde durdular. Sayın Yenişehiroğlu, bir miktar yönetime giriş yaptı. Ben, tabii ki, yöntemin tarihi üzerinde duracak değilim, buna zaten zamanımız yok. Daha çok bugün neler oluyor, yöntem bilimin araçları içinde bulunduğumuz bunalımları çözmeye, onları incelemeye, bilimsel olarak açıklamaya yeterli midir? Gayet tabii ki, dolaylı bir biçimde çözümlerin ortaya çıkmasını sağlamaya elverişli midir, buna bakmaya çalışacağız.

Öncelikle bilim ve yöntem arasında karşılıklı bir gidiş-gelişin olduğunu vurgulamak gerekiyor. Kesinlikle yöntemsiz bilim olamayacağı gibi, kuramsız yöntem de pek tabii olamaz. Yöntem konusu, ne yazık ki ülkemizde diyelim ki 1950’lerden sonra yalnızca araştırma teknikleri olarak anlaşılmaya başlandı. Oysa, belli yaklaşım açıları olmaksızın, belli yöntem ilkeleri tartışılmak ve saptanmaksızın araştırma tekniklerinin başlı başına açıklayıcı olabilmelerine ve ortaya bilimsel sonuçlar koyabilmelerine olanak yoktur.

Bu konuda Türkiye açısından çok da kötümser değilim. Türkiye’de 1980’lerden sonra ama çok hızlı bir biçimde 1990’lardan sonra yöntem konusu yeniden gündeme girmeye başladı. Ancak Türkiye’de gerçekten çok önemli bir zaman kaybedildi, özellikle 50’lerden başlayıp diyelim ki 80’lere, 90’lara gelinceye dek. Yöntem tartışmaları ne yazık ki gereğince ele alınmadı, hiç yapılmadı demiyorum, ama yeterince ele alınmadı.

Tarihten örnek vermeyeceğim dedim, ama biraz geriye gittiğimizde bu yöntem tartışmalarının Türkiye’de çok ateşli bir biçimde yapıldığını görüyoruz. Ben, sayın Alemdar’a katılmıyorum, Türkiye, hiç kuşku yok ki, Avrupa’da olduğu gibi, sosyal bilimlerin temellerini oluşturacak bir takım düşünceleri daha eski dönemlerden, 17 ve 18. yüzyıldan başlatarak günümüze dek getiremedi, bu doğrudur; ama 19. yüzyıl sonunda ve 20. yüzyıl başında çok canlı bir çeviri etkinliği var, bunu unutmamamız gerekiyor ve gayet ilginç bir şekilde uyarlama çabaları var. Uyarlama çabası en azından aktarmadan daha öte bir çabadır ve kesinlikle küçümsenmemesi gerekir.

1 8 Ocak 1997 tarihinde Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Sosyal Bilimlerin Geleceği adlı toplantıda yapılan konuşma metnidir.

Ahmet Vefik Paşa'nın sözgelimi, Moliere çevirilerinin yanında birtakım uyar-
maları vardır ve Ziya Gökalp'in de çok büyük ölçüde uyarlamaları vardır. Onun
çin bu kişileri saygıyla anmak gerekir.

Bundan sonra da birtakım yöntem tartışmaları yapılmıştır; fakat her neden-
se Türkiye'de sosyal bilimler Alemdar'ın söylediği neden dolayısıyla, yani sosyal
bilimcinin olanı, olduğu gibi ortaya koyması nedeniyle kesintilere uğramıştır.
Türkiye'de üniversite tarihine baktığımızda, onun bir müdahaleler tarihi olduğunu
görürüz. Üniversiteye çok köklü bir reform niteliğinde yenilikler getiren 1933
hareketi bile bir müdahaledir; olumludur, ama müdahaledir.

1946-1947 müdahalesi var, unutulmaması gereken birtakım isimler var. Ber-
kes, Boran, Boratav-Korkut Boratav değil tabii- Başoğlu... Bunlar çok önemli
isimler ve gene unutulmaması gereken başka isimler var, Alman hocalar var, 1933
yılından başlayarak Türkiye'ye gelmiş olan ve gerçekten Türkiye'yi en azından İkinci
Dünya Savaşı boyunca sosyal bilimlerin en kaliteli olarak yapıldığı ülkelerden
biri durumuna getiren Alman hocalar var, bunu da unutmamak gerekir. Alman
hocaların yetiştirdiği, onların asistanı olan ve daha sonra profesör olan bizlerin de
büyük bir kısmının hocası ve maalesef şu sıralarda emekli ya da bu dünyaya veda
etmiş olan birtakım hocalarımız var.

1960 hareketine bakıyorsunuz, 1960 hareketinin gayet ilginç bir biçimde üni-
versite, gençlik ve ordu el ele sloganı altında yapılmış olmasına rağmen, vurduğu
ilk yerlerden bir tanesi de üniversitedir. 147'ler olayına ve 12 marttaki büyük ölçü-
de ODTÜ ağırlıklı darbeye baktığımızda -80'i söylemek istemiyorum- genellikle
fizikçi, kimyacı, tıpçı ya da ziraatçı hocalarımızın değil, ama sosyal bilimci hocala-
rımızın çok büyük ölçüde bu müdahalelerden etkilendiklerini görüyoruz.

Ayrıca, çok tatsız olacak bu güzel havada değinmek, ama söylemek zorun-
dayım, hafızayı beşer nisyan ile malul olmamalıdır. 80 öncesinde ve 80 sonrasın-
da öldürülen değerli öğretim üyelerinin büyük bir çoğunluğu da nerdeyse hepsi
sosyal bilimcidir. Evet, o nedenle Türkiye'de sosyal bilim maalesef belli birtakım
birikimlerin ve bilgilerin kuşaktan kuşağa -bilimsel kuşaklardan söz ediyorum
gayet tabii- aktarılarak geliştirilebileceği bir ortama sahip olamamıştır. Kuşku-
suz birtakım handikaplarımız var, tarihten gelen birtakım köklerimiz yok, ama
bunları pekala Türkiye'de kurabilirdik. En azından uyarlama yapan birtakım bilim
adamlarımız var, bunların sayesinde Türk sosyal bilimi çok büyük bir sıçrama ger-
çekleştirebilir; benim kanım bu.

Başlangıçta yöntem konusunun kesin bir biçimde yaklaşım açılarını gerekli
kıldığını söyledim. Bu yaklaşım açıları olmaksızın belli bir bakış açısı olmaksızın
ki, bu çok büyük ölçüde kuramsaldır, felsefi boyutu vardır, araştırma tekniklerinin
tek başına bir işe yarayacağını ileri sürmek kesinlikle mümkün değildir.

Ayrıca, yöntemin çok önemli ilkeleri vardır. Bu ilkeler tabii ki, zaman içinde değişir, tamamlanabilir, bazı şeyler çıkarılabilir –hiç kuşku yok, tıpkı yaklaşım açılarında olduğu gibi- ama bunların kesinlikle savsaklanmaması gerekiyor. Araştırma teknikleri de kuşkusuz önemli, ama bunlar dediğim gibi belki üçüncü planda ele alınacak olan önemli noktalar.

Şimdi neden dünyada ve Türkiye’de toplumsal bilimlerin geleceğini tartışıyoruz? Bunu ben şurada bir özet çıkarmıştım, o özette belirttim. Gerçekten dünyada bilimin sıçrama yaptığı dönemlere baktığımızda, belki bir antik Yunanı görüyoruz, ondan sonra aydınlanma çağını görüyoruz. Fransız büyük ihtilali var, endüstri devrimi var; bunlar çok büyük olaylar ve İkinci Dünya Savaşı sonrasını görüyoruz. İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönüşümler siyasi, ekonomik ve dar anlamda sosyal açıdan çok köklü dönüşümler ve Fransız büyük ihtilalinden ve sanayi devriminden sonra ortaya çıkan durumdan daha yaygın, o nedenle de daha karmaşık, bütün dünyayı kucaklayan birtakım dönüşümler ve işte o nedenle artık büyük ölçüde 19. Yüzyıl sonunda, 20. Yüzyıl başında oluşturulmuş bulunan kuramlarla, kavramlarla kategorilerle ve yöntemlerle bu sorunların, üzerine gidilebilmesi, bunların anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi artık çok zor, hatta olanaksız hale geldi.

İşte o nedenle kesin ve açık bir biçimde Batıda özellikle 80’ler sonrasında ateşli birtakım yöntem tartışmaları başladı. Bu yöntem tartışmaları kısmen bize armağan edilmiş olan Gülbenkyan Komisyonu Raporu’nda yer alıyor, çok değerli bir rapor niteliğinde bu. Kısmen de tabii bunun dışında olan birtakım konular var. Bunların hepsine girebilmek imkânı yok, zaman çok kısıtlı. Onun için önemli gördüklerimin altını çizmeye çalışacağım; çünkü her rapor belli bir uzlaşmayı gerektirir, o nedenle her konuyu rapora alamayacak konumda kalabilirsiniz.

Sayın Yenişehirlioğlu’nun da söylediği gibi Batı’nın, yani elinde askeri ve ekonomik gücü bulunduran Batının 19. yüzyıldan başlayarak diğer dünyaya bakışı, bizler ve ötekiler şeklindedir. Şu çok moda olan ötekiler kavramının, batının dünyaya bakışında kullanılan önemli yaklaşım açılarından biri olduğunu görüyoruz. Burada ayrıntıya girmiyorum, ikili bir ayrım yapılmıştır. Batı uygarlığının temeli antik Yunan’dır. Batı uygarlığı dışında kalan, fakat tarihte önemli uygarlıklar oluşturmuş, imparatorluklar kurmuş olan birtakım toplumlar –Çin, Mısır, Arap- İslam uygarlığı gibi uygarlıklar – biraz farklıdır. Batı kadar tabii ki, yüksek uygarlıklar değildir, ama farklıdır, hakkını vermek gerekir. İşte oryantalistlik, oryantalizm çok büyük ölçüde bu bakış açısıyla bu toplumların incelenmesine yönelmiştir.

Gene Yenişehirlioğlu’nun değindiği gibi bunun dışında kalan öbür dünya, yani işte Afrika’da falan bulunan birtakım toplumlar, etnografyanın daha sonra

da antropolojinin inceleme alanına girmişlerdir. Zaman zaman antropolojik ya da etnografik yaklaşımların, oryantalistik yaklaşımlarla birlikte kullanıldığını da söylememiz gerekir.

Şimdi bu noktada 1990-1995-1996'da artık dünyayı bu üçlü bakış açısıyla yakalayabilmek mümkün değildir; bunu Batı da gördü. Belki bütün bilim adamları kabul etmiş değil, karşı çıkanlar, eski düşüncelerini savunanlar var, ama çok büyük ölçüde artık benim **"biz ve ötekiler"** şeklindeki yaklaşım açısı diye anlatmaya çalıştığım yaklaşım açısının terk edilmesi yönünde içten gelen birtakım baskılar var. Yani artık toplumları, dünyadaki sorunları incelerken biz ve ötekiler şeklinde oryantalistik ya da antropolojik bakış açılarını bir yana bırakıp hepsini derli toplu belli bir temele oturtmak zorundayız şeklinde bir yeni anlayış ortaya çıkıyor.

Bunun ortaya çıkmasında antropologların büyük katkısı oldu. Antropologların yaptığı birtakım araştırmalarla şu kesin ve açık olarak görüldü ki, ilkel dedikleri toplumlar da bile, en uygar toplumlarda görülebilen kimi kurumlar ve kurallar var. Demek ki, toplumların kesin ve açık bir biçimde evrensel açıdan birbirine benzeyen yönleri, öğeleri var, ama tabii ki toplumlar birbirinden farklı. Nerede farklı? İşte o da, onların yerelliklerini ortaya koyan bir durum.

İşte böylece konulara hem evrensel, hem yerel açıdan yaklaşma yönünde birtakım tartışmaların yapıldığını, devam ettiğini, ama bunların büyük ölçüde en azından ihtilafı halden çıkmaya başladığını söylememiz mümkün olabilir.

Bir ikinci çok önemli gelişme yöntem biliminde oldu: Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde 1930'lu yıllara, hatta 1940'lara gelinceye dek, sosyal gerçeğin – çok genel anlamında söylüyorum- parçalandığına tanık oluyoruz. Sosyal gerçeklik, parçalanarak tıpkı kimyada, fizikte ya da biyolojide olduğu gibi daha iyi anlaşılır sanıldı. Ama bir süre sonra görüldü ki, eğer belli bir bütünsellik içinde bakılmıyorsa konulara, o takdirde bu şekildeki partikülerizmin, bu şekilde hiper görgülcü yaklaşımların çok fazla bir katkısı olmayacaktır. Bunun üzerine bu konuda da büyük ölçüde bir uzlaşma sağlandığını söyleyebilirim ve bugün artık –Gurvitch'in deyişiyle- hiper ampirik dediğimiz birtakım yaklaşımların yavaş yavaş bir yana bırakıldığını ve daha bütünsel yaklaşımların ortaya çıkmaya başladığını söyleyebiliriz.

Üniversiteler artık ne yazık ki Türkiye'de olduğu gibi yükseköğretim kurumları haline gelmeye başladılar; Kıta Avrupası'nda da böyle, Amerika'da da böyle; ama oralarda artık amacı yalnızca araştırma olan enstitüler var. Bu enstitüler, çok istisnai durumlarda yüksek lisans veya doktora yapacak olan –sayılarını kendileri belirlemek koşuluyla- öğrenci de alabiliyorlar. Asistan konumunda öğrenci de alabiliyorlar; ama bunun dışında tümüyle araştırmaya yönelmiş durumdalar ve üniversite öğretim üyesinin araştırma izni alıp kendisini yenilemesi mümkün olabiliyor.

Evet, bu konularda daha anlatılabilecek çok şeyler var; fakat ben de diğer arkadaşlarım gibi ikinci turda zaman kalırsa onlara değinebileceğimi umuyorum.

Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. KORKMAZ ALEMDAR

Çok teşekkür ederim.

Sayın Rektör ayrılmak zorunda. Ama konuşmasında “Herşeyi açık yüreklilikle tartışacaksınız” demişti. Coşkun San da buna çok uydu. Öyle uydu ki, genç sosyal bilimcilerin dinlemeye geldiği toplantıda doğal olmayan ölüm oranının en çok sosyal bilimcilerde görüldüğünü söyledi. Tabii açık konuşmanın riskleri var, ama neyle karşı karşıya olduğumuzu da bazen bilmemiz gerekiyor.

Buyurun efendim.

Prof. Dr. COŞKUN SAN

Teşekkürler Sayın Başkan.

Benim aslında çok fazla ekleyecek bir şeyim yok; çünkü Muharrem Varol’un da söylediği gibi, bu kadar kısa süre içinde, bu kadar çok konuşmacının derinlere gidecek birtakım analizler yapabilmeleri olanaklı değil. O nedenle çok genel bir biçimde konuların topografyasını ortaya koymaktan öte bir şeyler yapabilmemiz bana mümkün gibi gelmiyor.

İlk konuşmamda, eksik kalmış olan kısımlar vardı. Belki onlara kısaca aynı espri içinde değinmekte yarar olabilir.

“Sosyal Bilimlerin Geleceği” başlığını koyduk bu toplantıya. Demek ki, geleceğe yönelik bir kestirim, bir öngörü yapmamız gerekiyor. Ben, sosyal bilimlerin bu kestirimi, bu öngörüü yaparken çok kesin bir biçimde ütopye ve fütüristik yaklaşımlarla arasına sınır çekmesi gerektiğine inanıyorum. Çünkü sosyal bilimler ancak kısa vadeli öngörülerde bulunabilirler. Diyeceksiniz ki, bu kısa vadenin zaman birimine bağlı bir ölçütü var mı? Ne yazık ki yok. Bu zaman ölçütünün her somut olgu, olay ve durum için yeniden oluşturulması gerekiyor; ama herhalde bu zaman birimi de yıllar geçtikçe küçülüyor, kısalıyor. Eskiden belki 30-40 yıl sonrasını kestirmeye çalışmak mümkün olabilirdi; ama bugün bu olanak çok büyük bir ölçüde ortadan kalkmış durumda, 5-10 yıl sonrasını sağlıklı bir biçimde kestirebilirsek, sanıyorum kendimizi şanslı saymamız gerekiyor.

Benim üzerinde durmak istediğim bir konu vardı; o konu herhalde tartışma ortamı da yaratabilirdi, beki daha derine girilebilirdi; o da şu: Ben, bilimin bir ideolojisi olduğu kanısındayım, her şey gibi bilimin de bir ideolojisi var. Bu ideolojinin yine bana göre iki tane çok temel dayanağı var. Bunlardan bir tanesi “Bilim, bilim